

HUSZÁR ÁGNES

A nyelvtani nem a mentális lexikonban

1. Mi (és mi nem) a nyelvtani nem?

1.1. A nyelvtani nem kérdése mind elméleti – leíró nyelvészeti, pszicholingvisztikai – mind pedig gyakorlati – nyelvtanítási, fordítási – szempontból problémákat vet fel. Az utóbbi évtizedben elsősorban a kognitív paradigma keretén belül a mentális lexikkal foglalkozó nyelvészek érdeklődése irányult erre a jelenségre. Kutatásaik középpontjában az a probléma áll, hogy vajon szemantikai vagy szintaktikai jegynek tekinthető-e a nyelvtani nem, s ebből következően hol foglal helyet a mentális lexikonban. Erre az alapvető kérdésre az interaktív és szeriális beszédprodukciós modellek más-más választ adnak. A legutóbbi időben azonban a kétfajta modell képviselőinek álláspontjai a nyelvtani nem mentális lexikonban, illetve a beszédprodukció időbeli lefolyásában elfoglalt helyének tekintetében is közeledtek egymáshoz. Ez annak a következménye, hogy nemcsak az interaktív, hanem a rugalmas szeriális modellek is megengedik az egymást követő szintek legalább részben egymást fedő, egyidejű működését. Ez pedig az utóbbi években felmerült kemény neurológiai bizonyítékok átgondolásának következménye

A téma iránt megnyilvánuló fokozott érdeklődést jelzi az is, hogy 1998 nyarán a lipcei Max Planck Kognitív Neuropszichológiai Intézetben konferenciát rendeztek a témáról. Az elhangzott előadások írott formában hozzáférhetők a *Journal of Psycholinguistic Research* 1999-i évfolyamában. A közös gondolkodás eredményeképpen a nyelvtani nemet illető alapvető kérdésekben konszenzus alakult ki. Mint Comrie a konferencia anyagát bevezető tanulmányában hangsúlyozza, a nyelvtani nemet (*grammatical gender*) világosan el kell választani a természetes nemtől (*natural gender, sex*) (Comrie 1999, 458). A két kategória összefüggését felszínes módon azzal szokták bizonyítani, hogy a nyelvtani nemmel is rendelkező nyelvek esetében a természetes nemhez tartozók általában besorolódnak a megfelelő nyelvtani nem osztályába. Akadnak azonban ellenpéldák is. A német nyelvben a (eredetileg bibliai, a mai köznyelvben pedig pejoratív konnotációjú) *das Weib* 'nő' a semleges grammatikai nemhez tartozik. Másrészt viszont az olyan nyelvek is, melyek rendszerszerűen nem tartalmaznak nyelvtani nemet (ilyen például a török vagy a magyar) szükség esetén nagyon is nyomatékosan tudnak utalni a természetes nemre. Amikor a magyar országgyűlés tárgyalta a családorvosok jogállásáról szóló törvényt, a vitán többen szóba hozták idegenkedésüket az olyasfajta megfogalmazásokkal kapcsolatban, mint *az orvos terhessége esetén*. Az *orvos* lexéma a magyarban más foglalkozásnevekhez hasonlóan

mind nőre, mind férfira referál, nyelvtani nemmel rendelkező nyelvekben ezt a szerepet játssza az úgynevezett generikus maszkulinum, pl. *der Arzt*. Mégis idegenkedést vált ki magyar anyanyelvűekből az a használat, amikor a halmaz minden elemére használható lexéma, – *orvos* – olyan szövegekörnyezetbe kerül, amely természetes módon csak egy részalmazának (*nőnemű orvos*) elemeire lenne alkalmazható. Ez a két példa igazolja, hogy a természetes és a nyelvtani nem kapcsolata egyáltalán nem olyan szoros és egymást feltételező, mint azt korábban gondolták.

1.2. A grammatikai nemet nemcsak a természetes nemtől, hanem a deklináció-osztálytól (*declension class*) is el kell választani. A nyelvtani nem és a deklinációs paradigma egybeesései egyes nyelvekben nagyon szembeszökő. A latin nyelvben például az első deklinációhoz tartozó *a-* tövű főnevek túlnyomó része grammatikailag nőnemű. Hímneműek viszont a férfira referáló *nauta* ‘tengerész’ vagy az *agricola* ‘földműves’. Az *-us* végűek (genitívus *-i*) ezzel szemben általában nyelvtanilag hímneműek, néhány főnév azonban – a természetes nemmel nem magyarázható módon – a *genus femininum*-hoz tartozik, ilyen például a *pirus* ‘körtefa’ (Comrie 1999, 458). Hasonló példákat idézhetnénk a szláv nyelvekből is.

A fenti példák azt szemléltetik, hogy a neolatin és a szláv nyelvekben elsősorban morfo-szintaktikailag jelölődik a nyelvtani nem (Taraban és Kempe 1999, 124). A mai német főnévi rendszer ezzel szemben, bár tartalmaz mind szemantikai szabályokat (a csak férfira vagy csak nőre referáló főnevek esetében), mind morfo-szintaktikai jelölőket (pl. a *heit*, *-keit*, *-schaft*, *-ung* képzővel végződő főnevek nyelvtanilag nőneműek), a főnevek többségének nemét meg kell tanulni a főnévvel együtt. A forgalomban levő Duden-grammatikák oldalak hosszú során keresztül sorolják a nyelvtani nemhez tartozás szemantikailag, illetve morfo-szintaktikailag megalapozott szabályait, valamint azok számos kivételeit, ilyen például a német folyók nevei általában nőneműek, kivéve a legnagyobb német folyót: *der Rhein*. A német nyelv főnévi rendszere tehát nyelvtani nemekbe sorolás tekintetében kevésbé transzparens. Ez megnehezíti a nyelvtanulók számára a kulturált német nyelvhasználati szint elérését.

1.3. Érdeemes kitekintnünk az indoeurópai nyelvcsaládon túlra is.

1.3.1. Lakoff – Dixon nyomán – leírta az ausztráliai bennszülött **dyirbal** nyelv főnévi rendszerét. A csoportot jelölő szót minden főnév előtt ki kell mondani.

I. bayi: *férfiak*, kenguruk, a legtöbb kígyó, a legtöbb hal, néhány madár, a legtöbb rovar, a hold, a viharok, a szivárvány, a bumeráng, néhány lándzsafajta;

II. balan: *nők*, kutyák, néhány kígyó, néhány halfajta, a skorpiók, tücskök, a *tűz*, a víz és a velük kapcsolatos dolgok, néhány fa;

III. balam: minden ehető *gyümölcs* és azok a fák és bokrok, amelyen ezek teremnek, a méz, a cigaretta, a bor, a sütemény.

IV. bala: a *test részei*, *hús*, szél, a gyümölcsöt nem hozó *fák*, fű, sár, kő, zajok és nyelvek stb. (Lakoff 1987, 92–93).

1.3.2. A bantu nyelvek kategorizálási rendszere még ennél is bonyolultabb. A Gabonban használatos **isangu** nyelvben a következő főbb főnévi kategóriák léteznek:

= a legtöbb emberi lény;

- = a legtöbb növény, néhány állat, konkrét főnevek, absztrakt főnevek;
- = a legtöbb testrész, a legtöbb gyümölcs, néhány emberi lény, növények, konkrét, valamint absztrakt főnevek;
- = a legtöbb emberkéz által készített tárgy, emberi lények, konkrét, valamint absztrakt főnevek;
- = a legtöbb állat, néhány növény, konkrét, valamint absztrakt főnevek.

Az isangu csoportosítás bonyolultságát növeli az, hogy a főnevek csoportjelölő prefixumainak egyes és többes számú alakjai különböznek egymástól, valamint ezektől és egymástól is különböznek a velük kötelező módon egyeztetett szóalakoknak egyes, valamint többes számú formái is. Ez azt jelenti, hogy az e nyelvet beszélőknek a nyelvtani nemet jelölő minimálisan húsz prefixumot kell korrekt módon kezelniük (Comrie 1999, 463).

1.3.4. Ezek a csoportosítások zűrzavarosnak látszanak, holott elég világosan kirajzolódnak a csoportok centrális kategóriái, s ezeket figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy szemantikai alapú osztályozási rendszerről van szó. A zűrzavarosság érzését az kelti fel, hogy ezek nem felelnek meg az arisztoteleszi kategóriaképzés szabályainak, amelyek egy közös jegy alapján szervezik a csoporthoz tartozást, pl. *élőlények*, *egyszikűek* csoportja. A dyirbal csoportosításra ezzel szemben jellemző a centrális kategóriák megléte, pl. a bayi csoportnak centrális kategóriája a *férfi*, a balannak pedig a *nő*, a *lándzsafajták*, *tücskök* és egyebek ezekhez képest periférikusak. Jellemző az is, hogy a metonimikus kapcsolat csoportképzőként működik, pl. a *tűz* és a *vele kapcsolatos dolgok* azonos csoportba kerülnek.

Ezeknek a nyelveknek az esetében a fentebb leírt osztályok nyelvtani nemként funkcionálnak. A dyirbal esetében minden főnév előtt kötelező a csoportjelölő szócska használata. A bantu nyelvekben pedig nemcsak magukat a főneveket jelölik a csoportra utaló prefixumok, hanem a velük predikatív kapcsolatba lépő igéket is, azaz megvalósul a nyelvtani nem szerinti egyeztetés is.

1.3.5. A **beszédprodukciónal** foglalkozó szerzők többsége egyetért abban, hogy a grammatikai nem a főnévnek egy lexikai-szintaktikai tulajdonsága. Ez nagyon általánosan fogalmazva azt jelenti, hogy egy főnévnek más főnevekkel azonos csoportba való tartozása valamiféleképpen (prefixummal vagy névelővel) jelölődik is. A mondatban a főnévvel szintaktikai (predikatív, jelzői) kapcsolatba kerülő, saját nyelvtani nemmel nem rendelkező egyéb szófajok – pl. névmások, melléknevek, igék – morfológiailag az adott főnév nyelvtani neméhez igazod(hat)nak. Ezt nevezik nyelvtani nem szerinti egyeztetésnek.

2. A nyelvtani és a természetes nem a mentális lexikonban

2.1. Azon főnevek esetében, amelyek egyértelműen férfira vagy nőre referálnak, pl. *apó*, *óvónő*, a természetes nem a szó jelentésének konstitutív eleme, azaz szemantikai jegy. A grammatikai nem ezzel szemben szintaktikai-lexikai jegy. Vannak esetek, amikor egy főnévre mind a kettő jellemző, pl. *der Mann*, *die Frau*. A természetes nemre utaló (szemantikai) és a grammatikai nemre utaló (szintaktikai) jegyek egymást erősítik és együtt robusztusabbak, ellenállóbbak a rendszer lebomlásakor is, pl. Broca-afáziásoknál (Vigliocco és Zilli 1999, 646).

A nyelvtani nemnek a beszédprodukciónak folyamatában elfoglalt helyéről a legmegbízhatóbb ismeretek a Levelt által kidolgozott rugalmas szeriális modell tesztelése során fogalmazódtak meg. Ez a modell a beszédprodukciónak folyamatában megkülönbözteti a konceptuális szintet és a szótalálási szintet. A konceptuális szinten, amely elemeinek szervezését tekintve nyelvi jellegű, de nem konkrét nyelvhez kötött, történik a közlés, a „message” szemantikai tervezése. A természetes nem ezen a tervezési szinten kerül bele a közlésbe. A grammatikai nemnek a közlésbe kódolása nem a konceptuális szinten, hanem egy szinttel lejjebb (időben később) a lexikai szinten – az absztrakt lemma, majd a fonetikai tervvel is rendelkező lexéma megtalálásának szintjén – történik (Jescheniak 1999, 730). Ezt úgy kell elképzelni, hogy amikor megkoncipiálok közlést, melyben egy négy kerek, motoros meghajtású járműről, egyszerűbben: egy autóról akarok valamit mondani, még az sem dőlt el, milyen nyelven fog a közlés megtörténni. A nyelvtani nem az üzenetnek tehát nem része. Miután németül kívánok megszólalni, csak a szókeresési fázisban döntök el, hogy az adott szemantikai egységet a nyelvtanilag hímnemű *der Wagen* vagy a semleges *das Auto* főnévnek feleltetem meg.

2.2. Ezt az elgondolást, amely szerint a szónak mint szemantikai egységnek megtalálása megelőzi a nyelvtani nem csomópontjának aktiválását, némileg kétségessé teszik a spontán nyelvbotlásokkal kapcsolatos megfigyelések. Berg német nyelvbotlások esetében mutatta ki, hogy a véletlenszerűnél nagyobb arányban fordul elő az, hogy a kimondani szándékozott szó helyett egy azzal azonos nyelvtani nemhez tartozó kerül kimondásra. Ez a megfigyelés arra indította őt, hogy kétirányúnak tételezze fel a kapcsolatot a lemma és a nyelvtani nem csomópontja között (idézi Jescheniak 1999, 730). Jacobsen kísérleti körülmények között vizsgálta meg ezt a feltevést. A kísérletben részt vevő személyeknek először képeken látható tárgyakat kellett megnevezniük a keresett szó nyelvtani nemének megfelelő, kongruens, illetve meg nem felelő, inkongruens névelővel, majd pedig a nyelvtani nemre információt nem tartalmazó beszédkörnyezet esetében. A kongruens névelő meggyorsította a válaszadást, az inkongruens lelassította. Ezek az eredmények nem zárják ki, bár közvetlenül nem is igazolják Bergnek az ingerületterjedés kétirányú voltára vonatkozó hipotézise elfogadását (Jakobsen 1999, 508). Amikor azonban a kísérletet megismételték olyan módon, hogy a képernyőn nem megnevezendő tárgyakat, hanem felolvasandó főneveket láttak a három különböző beszédkörnyezetben, csak a gátló hatás lépett fel az inkongruens névelő környezetében. Gyorsító hatást nem figyeltek meg. A második kísérlet tehát nem igazolja a kétirányú ingerületterjedés feltételezését (Jakobsen 1999, 511).

2.3. Beszédértés esetében a beszédprodukciónak képest fordított utat kell bejárunk. Utánamondásos orosz nyelvi kísérletek azt bizonyítják, hogy a nyelvtani nem szerinti egyeztetés megkönnyíti a melléknévi jelző után következő főnév percepcióját (Akhutina és társai 1999, 712). Héber nyelvű kísérletek nyelvtani nem szerint egyeztetett és nem egyeztetett alany– állítmányú mondatokkal azt mutatták, hogy a reakciót meggyorsította az, ha az alany élőlényre referáló főnév volt, azaz a grammatikai és a természetes nem egybeesett. Mivel a természetes nem szemantikai jegy, a nyelvtani viszont szintaktikai, a mondat megértésekor a szemantikai és a szintaktikai elemzés egymást erősítette (Deutsch és társai 1999, 534).

2.4. Az a feltételezés, hogy a lemmának mint szemantikai és szintaktikai jegyek absztrakt együttesének megtalálása megelőzi a hangtesttel is rendelkező lexéma megtalálását, az utóbbi évtizedben általánosan elfogadottá vált. Ezt a feltételezést nemcsak a *nyelvemen van (tip of the tongue)* jelenség igazolta, hanem ravaszul felépített kísérletek is (pl. Levelt és társai 1999). Ezt a bizonyossággá érő sejtést Turenout és munkatársai természettudományos bizonyítékokkal is alátámasztották.

Holland anyanyelvűekkel végzett képmegnevezéses kísérleteikben az ERP [event related brain potential]-technikát, illetve ennek egy komponensét, amelyet LRP-nek [lateralized readiness potential] nevezik, alkalmazták. Ez az agyi elektromos tevékenység azt jelzi, hogy utasítás indul az illető agyféltekében az ellentétes kéz mozgására. Először kísérletileg bizonyították, hogy a szemantikai információ megtalálása megelőzi a fonológiai információ előhívását. A kísérletben részt vevő személyeknek képek alapján dönteni kellett arról, hogy a képen ábrázolt dolog élőlény-e, majd a kezdőbetűvel kapcsolatban kellett döntést hozniuk (Turenout és társai 1999, 653). A következő szakaszban a kísérleti személyeknek arról kellett dönteniük, hogy a képen látható dolog a két nyelvtani nem melyikéhez tartozik, majd a szót kezdő betűről kellett dönteniük (i.m. 655). A kísérlet úgy folyt le, hogy a kísérleti személyeknek mindig két lehetőség közül kellett választaniuk (*élő – nem élő, common gender – neuter gender, b- – s*). Döntéskor a tőlük balra, illetve jobbra levő gombot kellett megnyomniuk. Az LRP-aktivitás akkor jelentkezett, mikor a jobb vagy a bal agyfélteke megfelelő pontjáról utasítás indult a motoros cortexhez az ellenkező kéz izmainak mozgására. A kísérletek azt bizonyították, hogy a kép megpillantása után átlagosan 370 msec volt szükséges a nyelvtani nemre vonatkozó helyes szintaktikai döntéshez, ezt követte 40 msec-al a kezdő hangra vonatkozó fonológiai döntés (i.m. 672).

2.5. Azt, hogy a nyelvtani nem a főnévnek nem szemantikai, hanem szintaktikai tulajdonsága, szintén ERP-val végzett kísérletekkel igazolták. A szemantikai információfeldolgozás alatt lép fel az ERP egyik komponensének jellegzetességeként az ún. N400 effektus. A szintaktikai jellegű feladatok, pl. többértelmű mondatok, inkongruens módon egyeztetett mondatrészek elemzésekor lép fel a P600/SPS [syntactic positive shift] jelenség (Haggort és Brown 1999, 717). A kísérleti személyeknek képernyőn olvasható mondatokat kellett osztályozniuk a tekintetben, hogy bennük a nyelvtani nem szerinti egyeztetés korrekt volt-e, vagy nem. Az agy elektromos teljesítményének mérése egyértelműen P600/SPS hatást mutatott ki. Ez világosan bizonyítja, hogy a nyelvtani nem szerinti döntés, illetve ennek megfelelő egyeztetés nem szemantikai, hanem szintaktikai jellegű feladat volt (i.m. 721). Így tehát természettudományos bizonyítékok is alátámasztották a nyelvtani nem szintaktikai jegy voltára vonatkozó feltételezést.

3. A nyelvtani nem és a szám

A mondatokban szereplő főnévek száma a „message” szintjén konceptualizálódik, ekkor döntjük el, hogy *egy* vagy *több kutyáról, autóról stb.* akarunk beszélni, a nyelvtani nem viszont a szókeresés szintjén kerül be a közlésbe. A nyelvtani nemmel kapcsolatos megfigyeléseket megnehezíti az a körülmény, hogy a nyelvtani nem általában nem egyedül, hanem a főnév számával, sőt esetleg a mondatban elfoglalt helyének megfelelő esettel együtt kódolódik, illetve dekódolódik. A németben a három nyelvtani nemet

határozott determináns vagy határozott névelő jelzi. Vannak azonban a határozott determinánsnak és a határozott névelőnek olyan alakjai, amelyek a nyelvtani nem esetében két- vagy többértelműek. Míg tehát a *das* csak semleges főnév alany- és tárgyesetére utalhat, a *der* zavaró módon többértelmű. Jelölheti hímnemű főnév alanyesetét, de nőnemű főnév birtokos és részes esetét is, valamint a (grammatikai nem szempontjából jelöletlen) többes szám birtokos esetét is (Jacobsen 1999, 500). Ezek a homonímiák a beszédprodukción és a beszédértés szempontjából zavarók lehetnek, a nyelvelsajátítás során külön gyakorlást igényelnek.

4. A nyelvtani nem elsajátítása az anyanyelv és az idegen nyelv(ek) esetében

A nyelvtani nemmel rendelkező nyelvek anyanyelvi beszélőinek általában nincsenek nehézségei a főnevek nyelvtani nemével. Gyermekük már három éves korukban korrekt módon tudják alkalmazni a nyelvtani nem szerinti egyeztetési szabályokat az általuk ismert névszók esetében (Taraban és Kempe 1999, 121). Még a rendkívül gazdag morfológiájú bantu nyelvek egyeztetési szabályaival is megbirkóznak a gyermekek három-négy éves korukra, ez pedig az isungu nyelv már említett minimálisan húsz prefixumának használata esetében nem kis teljesítmény (Comrie 1999, 464). Ez azt látszik alátámasztani, hogy a gyerekek asszociatív úton tanulják meg a főnevek nemét magukkal a főnevekkel együtt (Holmes és Dejean de la Batie 1999, 480). Kísérletek bizonyítják azt is, hogy anyanyelvi beszélők gyorsabban döntenek gyakori szavak, mint kevésbé gyakori szavak nyelvtani neméről (Jescheniak és Schriefers 1999, 740). Ebből következik, hogy az input mennyiségének növelésével erősödik a biztonság. Ezt támasztja alá az a megfigyelés is, hogy francia anyanyelvűek gyakrabban hibáznak a magánhangzóval, mint a mássalhangzóval kezdődő szavak nyelvtani nemének meghatározásakor. Előbbi esetben ugyanis a szóval asszociálódik a határozott névelőnek a nyelvtani nemre utaló két teljes alakja, a *la* és a *le*, míg utóbbi esetben a beszélők a redukált formát: *l*-t hallják csak (Holmes és Dejean de la Batie 1999, 481). Kísérletek bizonyítják azt is, hogy (orosz) anyanyelvi beszélők nyelvtani nemi egyeztetési döntéseit – jelzői szerepben álló melléknevet kellett egyeztetni főnévvel – nem befolyásolta az, hogy a nyelvtani nem morfo-szintaktikailag egyértelműen volt-e jelölve a főnéven, vagy nem, pl. a palatalizált mássalhangzóra végződő főnevek esetében, melyek lehetnek hímnemű vagy nőneműek is (Taraban és Kempe 1999, 130). Francia és olasz anyanyelvű beszélőkkel folytatott kísérletek eredményei viszont azt mutatták, hogy a morfo-szintaktikai transzparancia elősegítette a helyes nemi egyeztetést (Holmes és Dejean de la Batie 1999, 481).

A nyelvtanítás gyakorlata szempontjából a nyelvtani nem megtanítása komoly feladat. Élőbeszédből származó korpuszok vizsgálata mutatja, hogy a holland nyelvben, amelyben a nyelvtani nem bináris oppozícióként van jelen, átlagosan tíz másodpercenként kell a nyelvtani nemre vonatkozó (egyeztetési) döntést hozni (Schriefers és Jescheniak 1999, 575). A nyelvtanítás szempontjából tantervszerkesztési és tananyag-felépítési feladatokat jelent a nyelvtani nem megtanításának kérdése. Különös nehézséget jelent egy magyar számára, akinek anyanyelvében nincsenek nyelvtani nemek, egy olyan nyelvnek az elsajátítása, melynek nyelvtani nemek szerinti szerveződése az első látásra áttekinthetetlenül bonyolultnak tűnik.

A kutatások azt bizonyítják, hogy az anyanyelvűek és az adott nyelvet második nyelvként tanulók más-más stratégiával közelednek a nyelvtani nem szerinti egyeztetést kívánó döntésekhez. Az orosz második nyelvként tanulók egyeztetési döntését megkönnyítette az, ha a morfo-szintaktikailag kétértelmű főnév előtt egyértelműsítő jelző állt. Az orosz anyanyelvűekét az egyeztetett melléknév mankója nem segítette (Taraban és Kempe 1999, 134). Másrészt viszont az anyanyelvi beszélők beszédértését is gyorsította az, ha a hallott beszédben a nyelvtani nem szerinti egyeztetés korrekt volt (Taraban és Kempe 1999, 123).

5. Hogyan tanítsuk vagy tanuljuk meg a nyelvtani nemet?

Amikor egy nyelvet második, harmadik nyelvként próbálunk meg elsajátítani, tanulási stratégiákat alakítunk ki. A nyelvtanulás folyamán a célnyelv leegyszerűsített rendszerét próbáljuk meg a magunk számára kialakítani, hiszen ezzel már – bár korlátozott mértékben – kommunikációképesek leszünk. A nyelvtanulók stratégiája – például az ebből a szempontból kevésbé transzparens német nyelv esetében – két szélsőség között ingadozik. Egyesek túl sok figyelmet és idő fordítanak a nyelvtani nem megtanulására, próbálják megtalálni a közös tulajdonságot, az okot, a szabályt. Mások elhanyagolhatónak találják, „akkor is megértenek, ha rosszul használom a névelőket” – érvelnek. Ennek következménye a célnyelv pidzsinizálódott használata lesz. A nyelvtanításnak mindkét szélsőségtől óvnia kell a nyelvtanulókat. A tanulási folyamat kezdetén – főleg élőbeszédben – elnézhetjük a nyelvtani nemi egyeztetés kisebb hibáit, hogy ne okozunk kommunikációs gátlásokat. Írásban azonban mindenképpen javítani kell ezeket a hibákat. Tudatosítanunk kell a nyelvtanulóknak azonban azt is, hogy a kulturált német, orosz stb. beszédhez elengedhetetlenül hozzátartozik a nyelvtani nem és egyeztetés korrekt használata.

A második nyelv tanítása esetében kézenfekvő cél az, hogy explicit tudásból – procedurális (a tantervek nyelvezetében: *készség szintű*) tudás legyen. Abból a célból, hogy a nyelvtanulók az anyanyelvi beszélőkhöz hasonlóan asszociatív módon, a főnévvel együtt sajátítsák el a nyelvtani nemet is, célzottan növelni kell a célnyelvi inputot, a morfo-szintaktikailag nem átlátszó, illetve szemantikailag (a természetes nem alapján) alá nem támasztott esetekben felhívni rá a figyelmet (Holmes és Dejean de la Batie 1999, 500). A célnyelvi input növelésének jó eszközei lehetnek a nyelvtanulást segítő szoftverek. A nyolcvanas években a Papp Ferenc vezette debreceni Orosz Tanszéken már dolgoztak ki olyan számítógépes programokat, amelyek játékos módon segítették a palatalizált mássalhangzóra végződő főnevek nemének megtanulását. Ilyen játékos programokkal célzottan lehet fejleszteni a nyelvtanulók biztonságát a főnevek nyelvtani nemének felismerésében és a korrekt egyeztetés gyakorlatában.

IRODALOM

- Akhutina, T. – M. Kurgansky – M. Polinsky – E. Bates (1999). „Processing of grammatical gender in a three-gender system: Experimental evidence from Russian.” in: *Journal of Psycholinguistic Research*. vol. 28, pp. 695–713.
- Comrie, B., (1999). „Grammatical gender systems. A linguist’s assessment.” in: *Journal of Psycholinguistic Research*. vol. 28, pp. 457–466.
- Deutsch, A. – S. Bentin – L. Katz (1999). „Semantic influence on processing gender agreement: Evidence from Hebrew.” in: *Journal of Psycholinguistic Research*. vol. 28, pp. 515–535.
- Hagoort, P. és C. M. Brown (1999). „Gender electrified: ERP evidence on the syntactic nature of gender processing.” in: *Journal of Psycholinguistic Research*. vol. 28, pp. 715–728.
- Holmes, V. M. és Dejan de la Batie (1999). „Assignment of grammatical gender by native speakers and foreign learners of French.” in: *Applied Psycholinguistics*. vol. 20, pp. 479–506.
- Jakobsen, T. (1999). „Effects of grammatical gender on picture and word naming: Evidence from German.” in: *Journal of Psycho-linguistic Research*. vol. 28, pp. 499–514.
- Jescheniak, J. D. (1999). „Gender priming in picture naming: Modality and baseline effects.” in: *Journal of Psycholinguistic Research*. vol. 28, pp. 729–737.
- Jescheniak J. D. és H. Schriefers (1999). „In search of gender recency: Evidence from the production of pronouns.” in: *Journal of Psycholinguistic Research*. vol. 28, pp. 739–745.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. University Chicago Press: Chicago, London.
- Levelt, W. J. M. – H. Schriefers – A. S. Meyer – T. Pechmann – D. Vorberg – J. Havinga (1999). „The time course of lexical access in speech production: A study of picture naming.” in: *Psychological Review*. vol. 98, pp. 122–142.
- Schriefers, H. és D. Jescheniak (1999). „Representation and processing of grammatical gender in language production: A review.” in: *Journal of Psycholinguistic Research*. vol. 28, pp. 575–600.
- Taraban, R. és V. Kempe (1999). „Gender processing in native and nonnative Russian speakers.” in: *Applied Psycholinguistics*. vol. 20, pp. 119–148.
- Turenout, M. van – P. Hagoort – C. Brown (1999). „The time course of grammatical and phonological processing during speaking: Evidence from event-related brain potentials.” in: *Journal of Psycholinguistic Research*. vol. 28, pp. 649–675.
- Vigliocco, G. és T. Zilli (1999). „Syntactic accuracy in sentence production: The case of gender disagreement in Italian language-impaired and unimpaired speakers.” in: *Journal of Psycholinguistic Research*. vol. 28, pp. 623–648.